

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DIN CONSTANȚA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ

R E Z U M A T U L T E Z E I D E D O C T O R A T

ESHATOLOGIA PAULINĂ

Domeniul fundamental de doctorat: TEOLOGIE

Domeniul de doctorat: TEOLOGIE BIBLICĂ

Sub conducerea științifică a

Î.P.S. Prof. Univ. Dr. TEODOSIE PETRESCU

Alcătuită de

Pr. MARIUS GABRIEL IVĂNUȘ

CONSTANȚA

2013

„Căutați pacea cu toți și sfințenia, fără de care nimeni nu va vedea pe Domnul” (Evrei 12, 14)

MULȚUMIRI

Finalizarea tezei de doctorat aduce cu sine și nevoia de a exprima public recunoștința pentru persoanele care au contribuit la această reușită, mulțumirile nefiind exprimate din complezență, ci din inimă, însă fiind în același timp conștient că, oricât de mult ajutor aș fi primit de la oricât de mulți oameni, fără ajutorul lui Dumnezeu Cel Întreit în Persoane nu aș fi putut face nimic.

În primul rând doresc să mulțumesc conducătorului meu științific, Înalt Prea Sfinției Sale Prof. Univ. Dr. Teodosie Petrescu, pentru continua îndrumare științifică, dar mai ales duhovnicească în decursul multor ani, cuvintele de încurajare și ajutorul fără de care nu puteam fi acum în această situație fericită.

Aceleași gânduri se îndreaptă către Părintele Profesor Univ. Dr. Constantin Cornițescu, fiind în situația privilegiată ca în timpul studiilor doctorale să beneficiaz și de îndrumarea sa științifică. Cu aceeași plăcere îmi aduc aminte însă de perioada studenției, când Părintele Decan Constantin Cornițescu a fost profesorul meu de Noul Testament; dar, cel mai important, Părintele Profesor reprezintă pentru oricine un model de preot ortodox.

Mulțumesc atât comisiei de îndrumare, cât și secretariatului Universității pentru întreg ajutorul acordat.

Mulțumesc domnului Profesor Univ. Dr. Mihai Valentin Vladimirescu, Părinților Profesori Univ. Dr. Gheorghe Pufu și Emilian Cornițescu pentru că au acceptat să îmi fie referenți.

Definitivând teza de doctorat, găsesc acum momentul să mulțumesc unor profesori din momente distincte ale formării mele: doamnei profesor Ileana Georgescu pentru felul deosebit prin care a reușit să insuflă elevilor dumneaei de gimnaziu dragostea pentru limba română și părintelui diriginte și Spiritual al Seminarului Teologic Ortodox București, Marin Moldoveanu, acum trecut la Domnul, pentru toate sfaturile bune.

Mulțumesc Părintelui Dr. Alexandru Câmpeanu din Regensburg pentru toată dragostea și ajutorul arătate până în prezent.

Mulțumesc colegului și prietenului meu cel mai bun, Părintelui Dr. Mihail Gheorghe.

Nu în ultimul rând, mulțumesc familiei mele, care m-a sprijinit și m-a ajutat să duc la bun sfârșit acest demers și căreia îi dedic această teză de doctorat.

Cuprins

Abrevieri

A. INTRODUCERE

B. TRATARE

Partea I: DATE GENERALE DESPRE SFÂNTUL APOSTOL PAVEL

Partea II: ESHATOLOGIA

1. Noțiunea de eshatologie și semnificația sa religioasă

2. Eshatologia la vechile popoare orientale

2.1 Sumerienii

2.2 Acadienii

2.3 Egiptenii

2.4 Tibetanii

2.5 Iranienii

3. Eshatologia în cărțile canonice ale Vechiului Testament

Partea III: ESHATOLOGIA PAULINĂ

4. Texte pauline cu profil eshatologic din Faptele Apostolilor și din Epistolele Sfântului Apostol Pavel

4.1 Din Faptele Apostolilor

4.2 Din Epistolele pauline

Partea IV: RAPORTUL DINTRE ESHATOLOGIA PAULINĂ ȘI A CELORLALTE SCRIERI ALE NOULUI TESTAMENT

5. Eshatologia particulară

5.1 Aspecte eshatologice legate de sfârșitul omului. Alcătuirea omului

5.2 Eshatologia începe cu prezentul

5.3 Învățătura Noului Testament despre moarte

5.4 Judecata particulară și criteriile ei

5.5 Starea sufletelor după moarte până la judecata universală

6. Eshatologia universală

6.1 A doua venire pe pământ a Domnului nostru Iisus Hristos. Semnele ei

6.2 Antihrist

- 6.2.1 Antihrist în Evul mediu
- 6.2.2 Venirea lui Antihrist și semnele sale
- 6.2.3 Numele lui Antihrist și pecetea sa
- 6.2.4 Domnia lui Antihrist și sfârșitul ei
- 6.3 Învierea morților
- 6.4 Judecata universală. Criteriile și rostul acesteia
- 6.5 Sfârșitul lumii prezente și începutul vieții veșnice
- 6.6 Iadul și chinurile veșnice ale păcătoșilor
- 6.7 Raiul și fericirea veșnică a credincioșilor
- 6.8 Milenarismul

C. CONCLUZII

Bibliografie

Curriculum Vitae

Declarație

Cuvinte cheie: eshatologie, paulin, moarte, înviere, judecată, rai, împărăția cerurilor, împărăția lui Dumnezeu, iad, viață veșnică, Parusie, ziua Domnului, Antihrist.

REZUMAT

Lucrarea de față este structurată într-o formă clasică, având introducere, tratare și concluzii. Astfel, cele patru părți ale tratării sunt precedate de lista de abrevieri, dar și de o introducere în care am evidențiat cadrul general al eshatologiei pauline, argumentarea tratării temei, importanța și actualitatea ei, clarificările terminologice, structura lucrării, scopul și obiectivele cercetării științifice de față și metodologia cercetării. După dezvoltarea temei pe parcursul celor patru părți, lucrarea cuprinde și concluzii și bibliografia generală, curriculum vitae și o declarație.

Partea I cuprinde date generale despre Sfântul Apostol Pavel.

În general, stabilirea cronologiei vieții Sfântului Apostol Pavel ridică multe dificultăți. Aceste dificultăți sunt mai pronunțate tocmai în studierea vieții Apostolului înainte de a fi chemat pe Drumul Damascului de Mântuitorul Hristos. Stând astfel lucrurile, textul scripturistic

constituie unicul izvor pentru reconstituirea vieții și activității misionare încheiate cu înființarea comunităților creștine.

Sfântul Apostol Pavel este convocat pe drumul Damascului la credința în Iisus Hristos, pe Care după aceea L-a propovăduit la toate neamurile, la o parte din ele adresându-le câte o Epistolă, cu un conținut deosebit, depășind timpul și spațiul, vârsta și apartenența etnică. Cele 14 Epistole pauline sunt un bogat și inepuizabil tezaur al credinței și moralei creștine, pe care Apostolul neamurilor le-a adresat tuturor, depășind granițele popoarelor și fiind potrivite pentru veșnicie.

În ansamblul lor, scrierile pauline dezvoltă principii de credință descoperite Apostolului direct de la Mântuitorul Iisus Hristos, al Cărui mesaj evanghelic i-a dat putere și curaj să-L propovăduiască pe distanțe mari în timpul celor trei călătorii misionare și până la martiriul său, care a avut loc la Roma în anul 67, în ziua de 29 iunie.

Din bogatele informații pe care le întâlnim în Epistolele sale, ne vom limita la concepția sa despre eshatologie, adică la viața veacului ce va să vină, ori cum ne rugăm în Rugăciunea Domnească „vie împărăția Ta”. Învățătura paulină, având caracter eshatologic, privește viața viitoare, spre care privește fiecare generație. Este vorba de o situație care vizează starea de dincolo de lumea noastră și reprezintă veșnicia de care însetează mereu sufletul omului dornic de a fi vrednic de ea.

În partea a doua din tratare vom cunoaște semnificația filologică și religioasă a termenului consacrat de eshatologie, care apare și în religiile altor popoare, inclusiv la poporul Israel.

După cum se știe, omul are conștiința că dincolo de lumea „văzută” se mai află și alte lumi, desigur populate cu ființe supra și sub-naturale.¹ Această situație este conformă cu datele din referatul biblic care vorbește de lumea nevăzută, spirituală a îngerilor, creată înaintea celor văzute.

Noțiunea de „eshatologie” are un sens precis în Sfânta Scriptură și nu poate fi substituită cu cea de „apocalipsă”, deoarece aceasta din urmă este tot un termen grecesc care înseamnă „descoperire”, nume ce reprezintă chiar titlul ultimei cărți din Noul Testament, bogată în simboluri și alegorii greu de înțeles, și care privește situația Bisericii de la întemeiere și până la sfârșitul lumii, sau vremurile de pe urmă.

¹ Preot Dan Bădulescu, *Împărăția răului: new age. Originile, istoricul, doctrina și consecințele sale din perspectivă ortodoxă*, Editura Christiana, București, 2001, p.66

Prin ambele noțiuni se exprimă vremurile de apoi, care în Vechiul Testament privesc venirea lui Mesia, pentru prima dată ca să mântuiască lumea, iar pentru a doua oară „ca să judece vii și morții, a Cărui împărăție nu va avea sfârșit” De pildă, profetul Iezechiel în viziunea sa vorbește de învierea cea de obște a răposaților, care va avea loc la cea de-a doua venire a Domnului (Iezechiel 37), la prima venire fiind doar parțial împlinită, când la răstignirea pe Cruce Isus Și-a dat duhul (Matei 27, 50-53).

Eshatologia ocupă un loc în teologia biblică, și totodată este și de actualitate, fiindcă prin cunoașterea ei credinciosul știe cum să-și însușească toate condițiile cerute de ea pentru vremurile din urmă. Ea ține de viața religioasă și ajută la înțelegerea corectă a filosofiei despre viața pământească, și care este numai un preludiu sau o existență efemeră în drum spre veșnicie.

Starea sufletului omului după moarte este diferit înțeleasă la popoarele din antichitate, și anume: sumerieni², acadieni, egipteni, tibetani și iranieni (perși). Este interesant de văzut cum de la adevărul primar descoperit de Dumnezeu lui Adam, s-a ajuns la concepțiile civilizațiilor vechi-orientale, cu o bogată literatură religioasă politeistă.

Trebuie amintit totuși că datorită bunătății divine, un singur popor a păstrat în continuare în cultul său adevărul nealterat despre Dumnezeu, poporul evreu, iar această realizare s-a obținut pe calea Revelației supranaturale. Adevărul nealterat, însă nu în măsura în care putea fi înțeles de om în starea lui originală, de dinainte de păcat, ci într-o măsură mai mică, rațiunea fiind afectată de păcatul primordial.

Profetii Vechiului Testament care priveau evenimentele din punct de vedere religios erau optimiști, fiindcă în viitor Mesia va elimina toate rădăcinile răului, și în special idolatria, considerată ca un păcat capital pentru viața religioasă.³

În viitor ei cer ca oamenii să caute binele, și nu răul, ca să trăiască (Amos 5, 14). Să împletească iubirea cu dreptatea și să nu mai fie judecați greșite. Prin cuvântările lor îi încurajează să fie în viitor niște persoane curate și care ascultă de Dumnezeu. Se restabilește monogamia și este considerată imoralitate tot ce presupune încălcarea poruncilor divine.⁴

² S.N. Kramer, *Istoria începe la Sumer*, Editura Științifică, București, 1962, p. 1

³ Pr. Prof. Dr. Vladimir Prelipean, *Studiul Vechiului Testament*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, ediția II, București, 1985, p. 320

⁴ Ibidem, p. 321

Partea III prezintă eshatologia paulină, unde aflăm, de exemplu, că dacă cineva respinge învierea, atunci cu siguranță că atrage după sine foarte multe rele.⁵

În general, temeiurile cu profil eshatologic din Epistolele pauline sunt suficiente pentru a înțelege sosirea vremurilor ultime din viața pământească a omului și apoi cele veșnice, în care se redeschide raiul fără păcat strămoșesc. Cuvintele sale devin un ghid prețios pentru vremurile care se termină provizoriu la prima venire a Domnului Iisus Hristos, și definitiv la judecata de apoi, când va avea loc revenirea pe pământ a Mântuitorului Iisus Hristos.

Ideea de eshatologie biblică se poate zugrăvi foarte bine în textele pauline, cu condiția ca ele să fie explicate corect și în sensul exegezei patristice. În cele ce urmează vom dezvolta acest aspect în raportul dintre textele pauline și celelalte scrieri noutestamentare.

Pătrunzând în esența gândirii pauline, putem spune că o vedere clară și conformă cu învățătura creștină o au textele din Epistolele Sfântului Apostol Pavel.

Partea IV privește raportul dintre eshatologia paulină și a celorlalte scrieri ale Noului Testament.

Învățătura paulină despre viața viitoare se referă la două feluri de eshatologii, una particulară și alta universală, de la judecata de apoi, adică momentele vieții ce va să vină. Între cele două momente se pot distinge tot două perioade din punct de vedere cronologic, și specificitatea lor. Ele se implică reciproc atunci când e vorba de cele ce se întâmplă în viitor, și anume cu omul de la leagăn la mormânt, și mai târziu cu întreaga creație, care se îndreaptă cu ajutorul proniator al divinității către un cer nou și un pământ nou.

În prima fază, ca și în cea de-a doua, se produce înnoirea omului ca persoană prin intermediul morții și apoi în comun cu ceilalți semeni, când se transformă și trupul, asemănător cu cel al Domnului după înviere. În ambele situații există un sfârșit, eshaton, legat de viața viitoare, care este dependentă de sfârșitul vieții prin moarte și de biruința vieții prin revenirea sufletului în trup pentru judecata universală. De aici reiese că judecata particulară, ca și cea obștească, sunt în relație cu eshatologia. Ținând seama de prima și a doua venire pe pământ a Fiului lui Dumnezeu, Biserica îi învață pe fiii săi cum să trăiască pe pământ în vederea moștenirii împărăției cerurilor.

⁵ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Tâlcuiri la Epistola a doua către Timotei, Epistola către Tit, Epistola către Filimon ale Sfântului Apostol Pavel*, Editura Nemira, București, 2005, p. 28

Eshatologie înseamnă lucrurile de pe urmă, referindu-se la studierea unor evenimente precum sfârșitul lumii, judecata particulară sau intermediară, Parusia, a doua venire a lui Hristos, învierea morților, judecata de apoi, raiul și iadul, toate în viziunea Sfântului Apostol Pavel.

Altfel spus, eshatologia creștină, paulină, ne oferă speranță, ne spune că viața pe care o trăim acum nu se va încheia.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Izvoare

1. **Biblia** sau **Sfânta Scriptură**, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008;
2. **Biblia** sau **Sfânta Scriptură**, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001;
3. **Die Bibel mit Konkordanz**, Herausgegeben vom Bund der Evangelischen Kirche in der D.D.R. und von der EKD, Berlin, 1991;
4. **Noul Testament, Evanghelia după Matei**, ediție bilingvă, introducere, traducere, comentariu și note patristice de Cristian Bădiliță, Editura Cartea Veche, București, 2009;
5. **Novum Testamentum Graece et Latine**, Nestle-Aland, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1984;
6. **The New Testament of the Ierusalem Bible**, Reader's Editon, New York, 1969;
7. Anania, Bartolomeu, **Biblia comentată - Noul Testament comentat**, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993;

Scrieri patristice

8. **Epistola către Diognet**, în **Scrierile Părinților Apostolici**, din colecția **Părinți și Scriitori Bisericești** vol. 1, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979;
9. Sfântul Clement Romanul, **Epistola către Corinteni**, în **Scrierile Părinților Apostolici**, din colecția **Părinți și Scriitori Bisericești** vol. 1, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979;
10. Sfântul Efrem Sirul, **Cuvinte și învățături**, Editura Buna Vestire, Bacău, 1998 ;
11. Sfântul Ignatie Briancianinov, **Despre vedenii, duhuri și minuni**, Editura Sophia, București, 2002;
12. Sfântul Ioan Chrisostom Arhiepiscopul Constantinopolei, **Comentariile sau explicarea Epistolei către Coloseni, I și II Thesaloniceni**, Atelierele grafice I.V. Socecu, București, 1905;
13. Sfântul Ioan Chrisostom Arhiepiscopul Constantinopolei, **Comentariile sau explicarea Epistolei către Ebrei, Tipografia Cărilor Bisericești**, București, 1914;
14. Sfântul Ioan Gură de Aur, **Omilii la Epistola către Filipeni a Sfântului Apostol Pavel**, Editura Icos, Făgăraș, 1998;
15. Sfântul Ioan Gură de Aur, **Omilii la Epistola către Romani a Sfântului Apostol Pavel**, Editura Christiana, București, 2005;
16. Sfântul Ioan Gură de Aur, **Tâlcuiri la Epistola a doua către Timotei, Epistola către Tit, Epistola către Filimon ale Sfântului Apostol Pavel**, Editura Nemira, București, 2005;
17. Sfântul Maxim Mărturisitorul, **Răspunsuri către Talasie**, Filocalia, Sibiu, 1948, ed. I, vol. 3;
18. Sfântul Nichita Stithatul, **Despre cunoștință, despre iubire și despre desăvârșirea vieții**, Filocalia, București, 1977, ed. I, vol. 6;
19. Sfântul Simeon al Tesalonicului, **Tractat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe**, București, 1865;
20. Sfântul Teofilact, Arhiepiscopul Bulgariei, **Tâlcuirea Epistolei către Romani a slăvitului și prea-lăudatului Apostol Pavel**, Editura Cartea Ortodoxă, București, 2005;

Dicționare, enciclopedii și concordanțe

21. **Dicționar biblic**, traducere Constantin Moisa, Editura Stephanus, 3 vol., București, 1995, 1996, 1998;
22. **Dicționarul Noului Testament** (Un compendiu de învățătură contemporană într-un singur volum), Editor: Daniel G. Reid, traducere de Lucian Ciupe și Timotei Manta, Editura Casa Cărții, Oradea, 2008;
23. **Encyclopaedia Britannica**, *A New Survey of Universal Knowledge*, 24 vol., The University of Chicago, Encyclopaedia Britannica INC, Chicago, Londo, Toronto, 1948 ;
24. **Encyclopaedia of Religion and Ethics**, 8 vol., Edited by James Hastings , T & T. Clark, Edinburgh , 1930;
25. **Mic dicționar enciclopedic**, Editura Enciclopedică Română, București, 1972;
26. **The Anchor Bible Dictionary**, David Noel Freedman, editor in chief, 6 vol., Published by Daubleday, New York, 1992;
27. **The Encyclopedia of Religion**, 16 vol., Mircea Eliade Editor in Chief, Macmillan Publishing Company, New York, 1987;
28. **Vocabulaire de Theologie Biblique**, Paris, 1965;
29. **Vocabular de teologie biblică**, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, București, 2000;
30. Bailly, Anatole, **Dictionnaire Grec-Français. Le Grand Bailly**, ed. rev. L. Séchan, Chantraine, Hachette, Paris, 2000;
31. Bondalici, Pr., Dumitru, **Enciclopedia marilor personalități din Vechiul și din Noul Testament**, Editura Diecezană, Caransebeș, 2005;
32. Bontea, Pr., Climent, **Cheia Noului Testament**, Editura Aurora, Focșani, 1904;
33. Bria, Pr. Prof. Dr., Ioan, **Dicționar de Teologie Ortodoxă**, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981;
34. Cornițescu, Pr. Prof. Dr., Constantin, **Sinopsa celor patru evanghelii**, Societatea Biblică Interconfesională din România, București, 2000;
35. Ene, Pr. Prof. Dr., Braniște; Braniște, Prof., Ecaterina, **Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase**, Editura Diacezană, Caransebeș, 2001;

36. Kernbach, Victor, **Dicționar de mitologie generală**, Editura Albatros, București, 1983;
37. Leon-Dufour, X. (Ed.), **Dictionary of Biblical Theology. Second New Revised Edition**, Seabury Press New York, 1983;
38. Matei, Horia C., **Mic dicționar al lumii antice. Țări, popoare, orașe**, Editura Albatros, București, 1986;
39. Mircea, Pr.dr., Ioan, **Dicționarul Noului Testament**, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978;
40. Schmoller, Alfred, **Handkonkordanz zum Griechischen Neuen Testament**, ed. 15, Editura Württembergische Bibelanstalt, Stuttgart, 1973;

Lucrări

41. **Antihristica – Semnul venirii lui Antihrist și sfârșitul lumii din dumnezeieștile Scripturi și din scrierile Sfinților Părinți**, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2004 ;
42. **Cuvinte de folos: predicile părintelui Cleopa Ilie. Predici la sărbătorile de peste an**, Editura Christiana, București, 2001;
43. **Cuvinte de folos: predicile părintelui Cleopa Ilie. Predici la Duminicile de peste an**, Editura Scara, București, 2002;
44. **Din cuvintele arhimandritului Cleopa Ilie - îndrumări duhovnicești pentru vremelnicie și veșnicie. O sinteză a gândirii părintelui Cleopa în 1670 de capete**, Editura Teognost, Cluj-Napoca, 2004;
45. **În memoria Părintelui Cleopa: „Mânca-v-ar raiul!”**, Editura Mănăstirea Sihăstria, Vânători - Neamț, vol. 2, 2004;
46. **Liturghier**, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980;
47. **Molitfelnic cuprinzând slujbe, rânduieli și rugăciuni săvârșite de preot la diferite trebuințe din viața creștinilor**, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002;
48. **Părintele Cleopa Ilie, prieten al sfinților și duhovnic al credincioșilor - in memoriam**, Editura Trinitas, Iași, 2005;

49. **Proloagele: în fiecare zi împreună cu sfinții**, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, vol. II, București, 2013;
50. Anania, Bartolomeu, **Sfânta Scriptură comentată - Noul Testament comentat**, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993 ;
51. Băbuș, Emanoil, **Aspecte ale istoriei și spiritualității Bizanțului**, Editura Sofia, București, 2003;
52. Bădulescu, Preot, Dan, **Împărăția răului: new age. Originile, istoricul, doctrina și consecințele sale din perspectivă ortodoxă**, Editura Christiana, București, 2001;
53. Bălan, Arhimandrit, Ioanichie, **Ne vorbește Părintele Arsenie**, Editura Mănăstirea Sihăstria, vol. 3, Vânători-Neamț, ed. II, 2010;
54. Bălan, Arhimandrit, Ioanichie, **Ne vorbește Părintele Cleopa**, Editura Episcopiei Romanului, Roman, 1996 ;
55. Boca, Ieromonah, Arsenie, **Cărarea împărăției**, Editura Sfintei Episcopii Ortodoxe Române a Aradului, Deva, 1995;
56. Braniște, Pr. Prof., Ene, **Liturgica specială**, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980;
57. Cleopa, Arhimandrit, Ilie, **Călăuză în credința ortodoxă**, Editura Episcopiei Romanului, Roman, 2000;
58. Cleopa, Arhimandrit, Ilie, **Despre credința ortodoxă**, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1985;
59. Cleopa, Arhimandrit, Ilie, **Despre vise și vedenii**, Editura Bunavestire, Bacău, 2001;
60. Cleopa, Arhimandrit, Ilie, **Îndreptar de spovedanie pentru mireni, preoți de mir și monahi**, Editura Eikon, ediția II, Cluj-Napoca, 2006;
61. Cleopa, Arhimandrit, Ilie; Bălan, Arhimandrit, Ioanichie, **Lumina și faptele credinței**, Editura Doxologia, Iași, 2013;
62. Cleopa, Arhimandrit, Ilie, **Mărturii ortodoxe**, Complexul de Edituri al Bisericii Ortodoxe din Moldova, Chișinău, 2005;
63. Cleopa, Arhimandrit, Ilie, **Urcuș spre înviere**, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1992;
64. Cleopa, Arhimandrit, Ilie, **Valoarea sufletului**, Editura Bunavestire, Bacău, 2001;

65. Cleopa, Părintele, **Despre rai și despre desăvârșirea omului**, Editura Trinitas, Iași, 2002;
66. Cornițescu, Pr. Prof. Dr. Constantin, **Curs pentru Studiul Noului Testament**, Editura Europolis, Constanța, 2005;
67. Cornițescu, Pr. Prof. Dr., Emilian; Vasile, Pr. Lect. Dr., Adrian, **Comentarii biblice**, Editura Europolis, Constanța, 2006;
68. Daniel, Constantin, **Civilizația sumeriană**, Editura Sport-Turism, București, 1983;
69. Daniel, Constantin, **Gândirea asiro-babiloniana în texte**, Editura Științifică, București, 1975;
70. Eliade, Mircea, **Istoria credințelor și ideilor religioase**, Editura Universitas, Chișinău, 1992 ;
71. Evdokimov, Paul, **La priere de l'Eglise d'Orient**, Coll. „Theophanie”, Paris, 1966;
72. Farrar, F. V., **Primele zile ale creștinismului**, tradusă de Nicodim, Mitropolitul Moldovei, 2 vol., Editura tipografiei Sfintei Monastiri Neamțu, 1938;
73. Farrar, F. V., **Viața și operele Sf. Apostol Pavel**, tradusă de Nicodim, Patriarhul României, 3 vol., Editura și tiparul Sfintei Monastiri Neamțu, 1941;
74. Gheorghiu, Dr., Vasile, **Epistola către Romani a Sfântului apostol Paul**, Institutul de Arte grafice și Editură Glasul Bucovinei, Cernăuți, 1938, ed. II;
75. Gheorghiu, Vasile, **Împărăția de „mii de ani” și lupta cea mai de pe urmă (Apocalipsa lui Ioan 20,1-10)**, Cernăuți, 1928 ;
76. Hristodul, Ieromonah, Aghioritul, **La apusul libertății**, Editura Sofia, București, 1999;
77. Koning, M. Ger de, **Comentariu asupra Epistolei către Romani**, Oude Sporen, 2008;
78. Kuraev, Andrei, **Pecetea lui Antihrist, codurile de bare si semnele vremurilor**, Editura Sophia, Bucuresti, 2005 ;
79. Lopuhin, Prof. , A.P., **Istoria biblică în lumina cercetărilor și descoperirilor celor mai nouă în șase tomuri. Noul Testament**, vol. VI, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1947;
80. M. di Nola, Alfonso, **Diavolul. Chipurile, isprăvile, istoria Satanei și prezența sa malefică la toate popoarele din antichitate până astăzi**, Editura BIC ALL, București, 2001 ;

81. Marcu, Diac. Dr., Grigorie T. , **Saul din Tars**, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1939;
82. Măndiță, Protos., Nicodim, **Mica Prăvilioară**, Editura „Lumină din lumină”, București, 1992;
83. Mircea, Pr.dr. , Ioan, **Apocalipsa**, Editura Harisma, București, 1995 ;
84. Negoită, Pr. Prof., Athanase, **Teologia biblică a Vechiului Testament**, Editura Credința Noastră, București, 1992;
85. Pascal-Prodromitul, Monah, Zosima, **Sfârșitul omului cules din Sfintele Scripturi**, Editura Tehnopress, Iași, 2004;
86. Popescu, Arhimandrit, Serafim, **Din învățăturile părintelui Arsenie Boca**, Tipografia Multiprint, Iași, 2002;
87. Preda, Lect. Dr., Constantin, **Propovăduirea apostolică. Structuri retorice în Faptele Apostolilor**, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005;
88. Prelipcean, Pr. Prof. Dr., Vladimir, **Studiul Vechiului Testament**, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, ediția II, București, 1985;
89. Rovența, Pr. Dr., Haralambie P., **Epistola către Coloseni - introducere și comentar**, Tipografia Cărilor Bisericești, București, 1946;
90. Schmemmann, Alexandre, **L `Eucharistie Sacrament du Royaume**, Paris, 1985;
91. Soloviev, Vladimir ; Bulgakov, Serghei ; Fedotov, G.P.; Mateina, A., **Antihristul**, Editura Polirom, Bucuresti, 2000 ;
92. Stamatoiu, Pr. Prof., Dionisie, **Epistola a II-a către Tesaloniceni**, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1996;
93. Stan, Pr. Conf. Dr., Alexandru, Rus, Prof. Dr., Remus, **Istoria religiilor**, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991 ;
94. Stăniloae, Dumitru; Dumitrescu, Sorin; Bucuroiu, Răzvan, **7 dimineți cu părintele Stăniloae**, Editura Anastasia, București, 1993;
95. Stăniloae, Dumitru, **Chipul nemuritor al lui Dumnezeu**, Editura Cristal, volumul I, București, 1995;
96. Stăniloae, Dumitru, **Iisus Hristos, lumina lumii și îndumnezeitorul omului**, Editura Anastasia, București, 1993;

97. Stăniloae, Dumitru, **Iisus Hristos sau restaurarea omului**, Editura Omniscope, ediția II, Craiova, 1993;
98. Stăniloae, Dumitru, **O teologie a icoanei**, Editura Fundației Anastasia, București, 2005;
99. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru, **Din istoria isihasmului în ortodoxia română**, Editura Scripta, București, 1992;
100. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru, **Iubirea creștină**, Editura Porto-Franco, Galați, 1993;
101. Stăniloae, Pr. Prof., Dumitru, **Ortodoxia românească**, București, 1992;
102. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru, **Sensul ascezei monahale**, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2005;
103. Stăniloae, Pr. Prof., Dumitru, **Sfânta Treime sau La început a fost iubirea**, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012;
104. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru, **Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica**, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992;
105. Stăniloae, Pr. Prof., Dumitru, **Spiritualitate și comuniune în Liturgia ortodoxă**, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986;
106. Stăniloae, Pr. Prof., Dumitru, **Studii de Teologie dogmatică ortodoxă**, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1990;
107. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru, **Teologia Dogmatică Ortodoxă**, 3 vol., ediția III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003;
108. Stevenson, Dr. , John T. , **The Epistle to the Romans**, John Stevenson Publications, 2008;
109. Streza, Pr. Asist., Liviu, **Botezul în diferite rituri liturgice creștine**, Teză de doctorat în Teologie, București, 1985;
110. Vasile, Danion, **Cum să ne creștem copiii. Canon de rugăciune pentru copilul bolnav**, Editura Sofia, București, 2002;
111. Vasile, Danion, **Dărâmarea idolilor. Despre rătăcirile contemporane**, Editura Bunavestire, Galați, ediția II, 2002;
112. Vasile, Danion, **Despre horoscop, cutremure și ghicirea viitorului**, Editura Bunavestire, Galați, 2003;
113. Vasile, Danion, **Despre înfruntarea bolii**, Editura Sophia, București, 2004;

114. Vasile, Danion, **Despre reîncarnare și invazia extraterestră**, Editura Bunavestire, Galați, 2003;
115. Vasile, Danion, **Evangelia versus Iuda**, Editura Cartea Ortodoxă, București, 2006;
116. Vasile, Danion; Maricar, Marian, **Ne vorbesc părinții athoniți**, Editura Bunavestire, Galați, 2003;
117. Vasile, Danion, **Noi sfinți preoți de mir. Cum să ne alegem duhovnicul**, Editura Lucman, ed. III, București, 2006;
118. Vasile, Danion, **Tinerii și sexualitatea. Păcate noi, păcate vechi**, Editura Egumenița, Galați, 2005;
119. Vasilescu, Emilian, **Istoria religiilor**, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1975 ;
120. Verzan, Pr., Sabin, **Sfântul Apostol Pavel**, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996;
121. Vintilescu, Pr. Prof., Petre, **Liturghierul explicat**, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1972;

Studii și articole

122. Braniște, Pr., Marin, **Eshatologia în concepția lui Origen**, în **Studii Teologice**, nr. 7-8, anul X (1958);
123. Cleopa, Arhimandrit, Ilie, **Despre pomenirea morților și despre folosul celor 40 de Liturghii**, în **Teologie și Viață**, nr. 7-12, serie nouă, anul VI (LXXII), 1996;
124. Cleopa, Arhimandrit, Ilie, **Despre rugăciune și treptele ei**, în **Teologie și Viață**, nr. 7-12, serie nouă, anul VII (LXXIII), 1997;
125. Cleopa, Arhimandrit, Ilie, **Douăzeci de pricini pentru care trăiesc oamenii pe pământ**, în **Teologie și Viață**, nr. 1-6, serie nouă, anul X (LXXVI), 2000;
126. Cleopa, Arhimandrit, Ilie, **Rolul femeii în familie, Biserică și societate**, în **Teologie și Viață**, nr. 1-4, serie nouă, anul VIII (LXXIV), 1998;
127. Stan, Pr. Prof. Univ. Dr., Alexandru, **Ortodoxia învățaturii Sfântului Ambrozie al Mediolanului, în lucrarea "De bono mortis"**, în **Glasul Bisericii**, nr. 4, anul XLV (1986);

128. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru, **Biserica în sensul de locaş şi de largă comuniune în Hristos**, în **Ortodoxia**, nr. 3/1982;
129. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru, **Câteva trăsături caracteristice ale ortodoxiei**, în **Mitropolia Olteniei**, nr. 7-8/1970;
130. Stăniloae, Pr., Dumitru, **Comunitate prin iubire**, în **Ortodoxia**, nr. 1/1963;
131. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru, **Creaţia ca dar şi Tainele Bisericii**, în **Ortodoxia**, nr. 1/1976;
132. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru, **Cultul Bisericii Ortodoxe, mediu al lucrărilor Sfântului Duh asupra credincioşilor**, în **Ortodoxia**, nr. 1/1981;
133. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru, **De ce suntem ortodocşi?**, în **Teologie şi viaţă**, nr. 4-8/1991;
134. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru, **De ce şi cum ne facem semnul Crucii?**, în **România liberă** din 25 februarie 1990;
135. Stăniloae, Pr. Prof., Dumitru, **Dinamica creaţiei în Biserică**, în **Ortodoxia**, nr. 3-4/1977;
136. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru, **Doctrina catolică a infailibilităţii la I-ul şi al II-lea Conciliu de la Vatican**, în **Ortodoxia**, nr. 4/1965;
137. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru, **Dumnezeiasca Euharistie în cele trei confesiuni**, în **Ortodoxia**, nr. 1/1953;
138. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru, **Dumnezeu este iubire**, în **Ortodoxia**, nr. 3/1971;
139. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru, **Dumnezeu este lumină**, în **Ortodoxia**, nr. 1/1974;
140. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru, **Hristologia sinoadelor**, în **Ortodoxia**, nr. 4/1974;
141. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru, **Iisus Hristos, Arhiereu în veac**, în **Ortodoxia**, nr. 2/1979;
142. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, **Natura sinodicităţii**, în **S.T.**, nr. 9-10/1977;
143. Stăniloae, Pr. Prof. Dr., Dumitru **Realitatea tainică a Bisericii**, în **Ortodoxia**, nr. 3/1984;
144. Stăniloae, Pr. Prof., Dumitru, **Relaţiile treimice şi viaţa Bisericii**, în **Ortodoxia**, nr. 4/1964;
145. Stăniloae, Pr. Prof., Dumitru, **Responsabilitatea creştină**, în **Ortodoxia**, nr. 2/1970;
146. Stăniloae, Pr. Prof., Dumitru, **Rugăciunile pentru alţii şi sobornicitatea Bisericii**, în **S.T.**, nr. 1-2/1970;

147. Stăniloae, Pr. Prof., Dumitru, **Sfântul Duh în Revelație și în Biserică**, în **Ortodoxia**, nr. 2/1974;
148. Stăniloae, Pr. Prof., Dumitru, **Sinteză eclesiologică**, în **S.T.**, nr. 5-6/1955;
149. Stăniloae, Pr. Prof., Dumitru, **Starea sufletelor după judecata particulară în învățătura ortodoxă și catolică**, în **Ortodoxia**, nr. 4/1953;
150. Streza, Pr. Prof. Dr., Liviu, **Semnificația pomenirilor și a rugăciunilor de mijlocire din cadrul Sfintei Liturghii**, în **Persoană și comuniune- prinos de cinstire Părintelui Profesor Academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 de ani**, Editura și Tiparul Arhiepiscopiei Ortodoxe Sibiu, Sibiu, 1993